

УДК 342.72/.73

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ ТА ЕВТАНАЗІЯ

THE CONSTITUTIONAL RIGHT TO LIFE AND EUTHANASIA

Домбровська О.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та господарського права
Академії праці, соціальних відносин та туризму*

Стаття присвячена евтаназії як праву людини на смерть. У ній розглядаються поняття та види евтаназії, аргументи «за» і «проти». Досліджуються правові аспекти легалізації евтаназії.

Ключові слова: життя людини, право на життя, право на смерть, пасивна евтаназія, активна евтаназія.

Історія нормативно-правового регулювання та наукового дослідження права людини на життя невід'ємні від історії виникнення і розвитку самої людини як біосоціальної істоти. На різних етапах розвитку суспільства досліджуване право мало різний зміст, але найбільш повного обсягу воно набуває в умовах формування в Україні громадянського суспільства, коли захист життя стає одним із найважливіших політико-правових завдань держави, що досить однозначно визначено на конституційному рівні.

Як об'єкт юридичної охорони життя людини закріплено Конституцією України вперше. Жодна з попередніх конституцій та інших законів у минулому цього права не містили. Тому виникає багато питань, пов'язаних із реалізацією суб'єктивного права людини на життя, які потребують детального правового регулювання. Зокрема, до них належать проблеми легалізації евтаназії та визначення нових складів злочинів, пов'язаних зі зловживаннями сучасної медицини. У цьому зв'язку одним із важливих завдань правової науки нині

стає створення необхідної для розвитку науки теоретичної бази, тобто розробка чітких критеріїв та юридичних визначень основних понять, пов'язаних з так званим «правом на смерть».

Проблема евтаназії давно привертала увагу юристів, медиків, філософів, теологів та інших дослідників. Останнім часом з'явилося багато публікацій на цю тему, особливо в межах нового наукового напрямку, який зараз стрімко розвивається, – правової танатології. Цю проблему вивчали А. Запорожченко, О. Старовойтова, С. Стеценко та інші. Наявність у структурі права людини на життя так званого права на смерть розглядали З. Гладун, М. Ковалев, М. Малєйна, А. Маліновський, О. Мірошніченко, С. Рудєва та інші вчені. Кримінально-правові аспекти евтаназії досліджували такі вчені, як С. Бородин, В. Глушков, Н. Крилова, Т. Павленко тощо. Вивченням підстав легалізації евтаназії займалися Т. Вергелес, О. Іванюшкін, Ю. Крелін, В. Селіванов та інші дослідники.

Метою даного дослідження є визначення поняття евтаназії, її різновидів,

а також обґрунтування можливості легалізації пасивної евтаназії в Україні.

Заявлена мета забезпечує необхідність вирішити задачі, у формулюванні яких відобразилося авторське бачення проблеми: 1. Узагальнюючи розвиток поглядів на визначення евтаназії, з'ясувати її суть та визначити її види; 2. Дослідити аргументи на користь легалізації евтаназії та проти неї; 3. Запропонувати умови легалізації пасивної евтаназії в Україні.

У науковій літературі та пресі дуже часто можна зустріти обговорення питання про право на смерть. У дискусіях стикаються дві протилежні позиції, що визначають, з одного боку, необмеженість свободи особистості у вирішенні цих питань, а з іншого – її повну підпорядкованість суспільним та державним інтересам (концепція патерналізму).

Сучасні філософи, юристи, лікарі, теологи прагнуть вирішити два фундаментальних питання: чи може евтаназія взагалі мати моральне обґрунтування і якщо так, то за яких умов вона повинна бути узаконена? Під час вирішення цих питань багато з учених займають антипатерналістичну позицію, вважаючи, що важливим моральним принципом, який, наскільки це можливо, повинен бути піднятий до рівня закону, є право свободи вибору. Вони виходять із того, що втручання в свободу дій індивіда, в тому числі в його рішення прискорити настання своєї смерті, морально невинуватиме в тому випадку, якщо воно ним наносить шкоду іншим, і акт евтаназії як прояв індивідуальної свободи не повинен тоді заборонятися законом.

Вчені, які схильні до патерналізму, вважають евтаназію неприпустимою, висуваючи проти моральної правомірності позбавлення людини життя такі основні аргументи. По-перше, людське життя недоторканне, і тому евтаназію не можна застосовувати ні за яких обставин. По-друге, в разі евтаназії

можливі зловживання з боку лікарів, членів родини чи інших зацікавлених осіб. По-третє, термінальна та передтермінальна стадії – поняття досить відносні [1, с. 71–72]. По-четверте, евтаназія суперечить принципу «доки є життя, є надія», не враховує можливості помилкового діагнозу лікаря. Крім того, після смерті хворого, до якого застосували евтаназію, можуть з'явитися нові ліки, здатні вилікувати раніше невиліковні хвороби.

Багато вчених намагаються на підставі філософського визначення життя вирішити й конкретне питання про те, коли настає смерть людини, що дає право лікарю вимкнути апарати штучного підтримання життя. Досліджуються дві точки зору: одна стверджує, що життя людини повинне охоронятися до самого кінцевого моменту, а інша вважає можливим констатувати факт смерті та відключити апарати після загибелі кори головного мозку. Гострота та актуальність цього питання зумовлені й поширенням практики трансплантації. Щоб виключити можливість надлишкової поспішності лікарів під час констатації смерті донора, від якого беруться органи для майбутньої пересадки, треба, щоб факт його смерті констатувався бригадою медиків, незалежною від тих, хто здійснює пересадку.

Дана проблема виникла не сьогодні і не раптом. Термін «евтаназія» ввів англійський філософ Ф. Бекон (1561–1626) для позначення легкої, безболісної смерті. На початку нашого сторіччя юрист Біндінг і психіатр Гохе запропонували називати евтаназією знищення так званих «неповноцінних» життів. Така інтерпретація поняття «евтаназія» одержала пізніше значне поширення у фашистській Німеччині, де вбивали немовлят із «неправильним розвитком», душевнохворих, хворих на туберкульоз чи на злоякісні новоутворення, інвалідів, старих тощо [2, с. 45].

У 60-і роки нашого сторіччя проблема евтаназії знову була піднята перед суспільством уже в зовсім іншому аспекті. Треба сказати, що сам термін «евтаназія» відрізняється значною суперечливістю, що ускладнює однозначне тлумачення, викликає термінологічну плутанину. Залежно від визначення терміна змінюється і підхід до проблеми евтаназії.

У судово-медичному словнику-довіднику евтаназія визначається як навмисне прискорення настання смерті невиліковного хворого з метою припинення його страждань [3, с. 300]. Філософський словник визначає евтаназію як допомогу в разі смерті, мистецтво лікаря полегшити вмираючому смерть або прискорити смерть, щоб позбавити вмираючого від мук [4, с. 529].

Жодне з наведених визначень не можна визнати вичерпним, що включає всі ознаки та охоплює всі можливі ситуації евтаназії. Перше визначення не дозволяє відмежувати евтаназію від самогубства, що вчиняється без участі іншої особи, а інше не враховує випадки, коли хворий не може висловити своє прохання (перебуває в коматозному стані).

На нашу думку, під евтаназією слід розуміти бездіяльність чи умисні дії медичного працівника, які вчиняються у відповідності з явним проханням інформованого хворого чи його законного представника з метою припинення фізичних та психічних страждань хворого, який перебуває за медичними показниками в стані, що загрожує життю, в результаті яких настає смерть.

Поняття «інформований хворий», що застосовується в міжнародно-правових документах у галузі охорони здоров'я, означає пацієнта, який обізнаний про стан свого здоров'я, діагноз, прогноз розвитку захворювання та наслідки того чи іншого лікування або відмови від нього [5, с. 19–20].

Розрізняють активну й пасивну евтаназію. Пасивна евтаназія (чи як її ще називають «метод відкладеного шприца», негативна евтаназія) виражається в тому, що припиняється надання спрямованої на продовження життя медичної допомоги, що прискорює настання природної смерті.

Найчастіше, коли говорять про евтаназію, то мають на увазі активну евтаназію («метод наповненого шприца») – введення помираючому яких-небудь лікарських чи інших засобів або інші дії, що тягнуть за собою швидке і безболісне настання смерті.

Деякі вчені виділяють два поняття – ортоназія та дистаназія. Так, польський спеціаліст Є. Савицький під дистаназією розуміє підтримання лікарем життя хворого, якого визнано вже невиліковним, хоча він надмірно не страждає, завдяки засобам, які дорого коштують, та таким, які важко добути. Припинення цих заходів називається ортоназією [6, с. 34]. Сьогодні говорять про ще один новий вид евтаназії – соціальну. Це евтаназія, в якій рішення позбавити когось життя залежить уже не від окремої особи, а від суспільства, яке виходить із міркувань, що кошти, необхідні для лікування безнадійно хворих дорогими препаратами, внаслідок евтаназії будуть збережені для лікування тих хворих, які після одужання зможуть повернутися до нормальної робочої діяльності [7, с. 28].

Суперечливі погляди на евтаназію з медичної і морально-етичної точок зору породили і суперечливу юридичну оцінку цього явища, що знайшло відображення в законодавствах ряду країн.

Наприклад, у Нідерландах після тривалої дискусії в законодавство офіційно внесений дозвіл пасивної евтаназії. Крім того, офіційно евтаназію дозволено в Швейцарії, Китаї, в деяких штатах США, Уругваї, Канаді, Бельгії (з 2014 року навіть щодо дітей), Люксембурзі, Швеції, Фінляндії. У 2018 році

до цих країн приєдналася ще Індія [8]. Також в австралійському штаті Вікторія узаконили евтаназію, закон набирає чинності 1 червня 2019 р. [9].

Що стосується України, то згідно зі ст. 52 Основ законодавства України про охорону здоров'я медичні працівники зобов'язані надавати медичну допомогу в повному обсязі хворому, який знаходиться в критичному для життя стані. Активні заходи щодо підтримання життя хворого припиняються в тому випадку, коли стан людини визначається як незворотна смерть. Медичним працівникам забороняється здійснення евтаназії [10].

Крім заборони пасивної евтаназії, Цивільний кодекс України у ч. 4 ст. 281 забороняє здійснення активної евтаназії, тобто задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя [11, с. 377]. Таким чином, законодавець вводить абсолютну заборону евтаназії.

Громадська думка щодо припинення життя невиліковно хворим пацієнтам поступово змінюється. Категорично проти легалізації евтаназії виступають 40,1% українців. Для порівняння, за даними дослідження Інституту Горшеніна, проведеного з 1 по 10 листопада 2007 року, вважали евтаназію неприпустимою за жодних умов 52,3% опитаних українців. Застосування евтаназії вважають за можливе в разі невиліковних хвороб, що завдають хворому страждань, 38,2% респондентів. Дотримуються думки, що евтаназія повинна проводитися за бажанням будь-якої людини без пояснення нею причин такого бажання 18,4% респондентів, у разі довготривалої коми – 7,3%, у старості після певного віку – 3,3%. Важко визначити позицію з даного питання 4,2% опитаних громадян [12].

У 2010 році проблему евтаназії намагалися вирішити законодавчо. Народний депутат Мойсик подав до Верховної Ради законопроект, яким пропонувалося пом'якшити відпові-

дальність за вбивство, вчинене із співчуття до невиліковно хворої людини на її прохання [13]. Верховний Суд України, розглянувши проект, визнав, що Верховна Рада не може його розглядати через суперечність нормам Конституції та розмитості формулювань. Більше тему легалізації евтаназії в Раді ніхто не зачіпав [14]. На сайті Президента в 2017 році була зареєстрована петиція «Законодавче забезпечення права людини на смерть (евтаназія), але вона набрала 163 голоси з необхідних 25 тис. [15].

У літературі пропонується багато варіантів моральної оцінки евтаназії. Деякі вчені вважають, що необхідно дозволити законодавчо як активну, так і пасивну евтаназію. Наприклад, М. Малєйна моральним обґрунтуванням евтаназії називає те, що вищою цінністю є реальний добробут людини. Не кожен має сили лежати паралізованим, витримувати постійні болі [16, с. 58].

Деякі вчені, навпаки, повністю відкидають можливість евтаназії і розцінюють її як лікарську капітуляцію та вважають, що якщо коли-небудь суспільство прийде до необхідності вирішувати проблему смерті не лише природним шляхом, то цим повинні займатися не люди лікарської професії [17, с. 76]. Більшість авторів підтримує методи пасивної евтаназії і відкидає будь-яку можливість застосування активної евтаназії [18, с. 71].

Як вже зазначалося, українське законодавство забороняє здійснення як активної, так і пасивної евтаназії, але дані дії не становлять привілейованого виду навмисного заподіяння смерті, а розглядаються як умисне вбивство, хоча мотив співчуття може бути врахований під час призначення покарання, але не під час кваліфікації злочину.

Серед країн СНД статті про евтаназію вперше були включені в кримінальний кодекс законодавцями Азербай-

джану та Грузії. Відповідно до ст. 135 Кримінального кодексу Азербайджанської республіки 1999 р. евтаназія, тобто задоволення прохання хворого про прискорення його смерті будь-якими засобами чи діями, або припинення штучних заходів щодо підтримання життя, карається в кримінальному порядку. Кримінальний кодекс Грузії 1999 р. містить склад злочину «вбивство на прохання жертви» (ст. 110), що розуміється як вбивство на наполегливу вимогу потерпілого та у відповідності з його справжньою волею, яке вчинено з метою звільнення умираючого від сильного фізичного болю [19, с. 32].

На нашу думку, слід погодитися з пропозицією В. Глушкова, який пропонує в кримінальне законодавство включити спеціальну норму, що буде передбачати відповідальність за застосування методу евтаназії щодо невиліковно хворих людей, яку можна викласти в такій редакції: «Навмисне позбавлення життя хворої людини з метою полегшення її страждань/евтаназія...». Щодо міри покарання, то вона могла би бути приблизно такою ж, як за вбивство внаслідок перевищення меж необхідної оборони [20, с. 49].

Висновки. На підставі проведеного дослідження вважаємо, що не можна легалізувати активну евтаназію, насамперед тому, що це суперечить принципам гуманізму і призначення медицини. Цінність людського життя спонукає до боротьби за нього навіть усупереч об'єктивним медичним законам і в найбезнадійніших ситуаціях, оскільки медична наука і практика багаті на випадки зцілення безнадійно хворих.

За останні сорок років з'явилася альтернатива евтаназії – паліативне

лікування, тобто створення так званих хоспісів (від лікаря Cicely Saunders з St.-Cristopher's Hospice, яка організувала притулки для догляду за хворими, які помирають від тяжких хвороб).

Багато вчених побоюються, що формальний дозвіл евтаназії може стати визначеним психічним гальмом для пошуку нових, більш ефективних засобів діагностики і лікування важкохворих, а також сприяти несумлінності в наданні їм медичної допомоги. І в цьому ще одна з причин необхідності правового регулювання даного питання.

На наш погляд, можна легалізувати пасивну евтаназію, яку слід розглядати не як необхідність, обов'язок лікаря припинити заходи щодо підтримання життя, а як право пацієнта вирішувати питання власного життя, реалізовувати право на відмову від лікування. Але при цьому у хворого залишається право відмовитися від прийнятого рішення померти. Слід передбачити правову норму, яка б допускала пасивну евтаназію як винятковий захід у разі дотримання таких умов: 1) свідоме та стійке прохання хворого позбавити його від страждань. Воно повинно мати письмову форму, бути посвідчено головним лікарем медичного закладу, нотаріусом та містити висновок психіатра про осудність; 2) неможливість полегшення страждання хворого відомими засобами; 3) точна та беззаперечна доведеність неможливості врятувати життя, встановлена колегією лікарів-спеціалістів у цій галузі за умови обов'язкової одностайності; 4) наявність згоди близьких родичів хворого (батьків, дітей, дружини, чоловіка, сестер, братів); 5) попереднє повідомлення органу прокуратури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ковалёв М.И. Право на жизнь и право на смерть. Государство и право. 1992. № 7. С. 68–75.
2. Чхарташвили Г.Ш. Писатель и самоубийство. М.: Новое литературное обозрение, 1999. 576 с.
3. Герасименко О.І. Судово-медичний словник-довідник. К.: Право, 1997. 360 с.
4. Философский энциклопедический словарь. М.: ИНФРА-М – НОРМА, 1997. 529 с.
5. Крылова Н.Е. Эвтаназия: уголовно-правовой аспект. Вестник МГУ. Серия 11. «Право». 2000. № 2. С. 19–36.
6. Бородин С., Глушков В. Уголовно-правовые проблемы эвтаназии. Советская юстиция. 1992. № 9–10. С. 34.
7. Анікіна Г. В. Перспективи легалізації евтаназії в Україні. Форум права. 2009. № 3. С. 25–34.
8. Пассивная эвтаназия: Верховный суд вынес решение (10 марта 2018 г.). URL: <https://politeka.net/news/612744-pasivna-evtanaziya-verhovnij-sud-vinis-rishennya/>.
9. Право на уход. Как в разных странах относятся к эвтаназии. «Коммерсантъ». 20.01.2018 г. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/3521593>
10. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 4. Ст. 19.
11. Банасько О.О. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар: поясн., тлумачення, рек. з використ. позицій вищ. суд. інстанцій, М-ва юстиції, науковців, фахівців. Б.м.: Страйд, 2012. 734 с.
12. Майже половина українців хоче повернути смертну кару. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/maizhe-polovina-ukrayintsiv-hoche-povernuti-smertnu-karu.html?authstate=6>.
13. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо правового статусу потерпілого від злочину № 6043 від 05.02.2010 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=6043&skl=7
14. Пичугин В. Право жить и право умирать: говорим об эвтаназии (23 мая 2018 г.). URL: <https://nakipelo.ua/pravo-zhit-i-pravo-umirat-govorim-ob-evtanazii/>.
15. Шуміхін Є.С. Законодавче забезпечення права людини на смерть (евтаназія). Електронна петиція. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/39580>.
16. Малейна М.Н. О праве на жизнь. Государство и право. 1992. № 2. С. 50–59.
17. Иванюшкин А.Я., Дубова Е.А. Эвтаназия: проблемы, суждения, поиски альтернативы. Вестник Академии медицинских наук СССР. 1984. № 6. С. 75–79.
18. Ковалёв М.И. Право на жизнь и право на смерть. Государство и право. 1992. № 7. С. 68–75.
19. Крылова Н.Е. Эвтаназия: уголовно-правовой аспект. Вестник МГУ. Серия 11. «Право». 2000. № 2. С. 19–36.
20. Глушков В.А. Эвтаназия (уголовно-правовые аспекты). Проблемы борьбы зі злочинністю в Україні: тези доповідей і повідомлень на республіканській науковій конференції. 25–26 вересня 1992 р. К., 1992. С. 48–49.

Статья посвящена эвтаназии как праву человека на смерть. В ней рассматриваются понятие и виды эвтаназии, аргументы «за» и «против». Исследуются правовые аспекты легализации эвтаназии.

Ключевые слова: жизнь человека, право на жизнь, право на смерть, пассивная эвтаназия, активная эвтаназия.

The article is devoted to euthanasia as a human right to death. It discusses the concept and types of euthanasia, the arguments "for" and "against." Legal aspects of the legalization of euthanasia are investigated.

Key words: human life, right to life, right to die, passive euthanasia, active euthanasia.